

ISOLATION AF VARETÆGTSPÆNGSLEDE

*Diskussionsindledninger på Dansk Kriminalistforenings årsmøde
den 29. november 1979*

AF LANDSDOMMER OLE UNMACK LARSEN, OVERLÆGE FINN JØRGENSEN,
ADVOKAT HENRIK VILTOFT OG FÆNGSELSINSPEKTØR JØRGEN HEILBO

Landsdommer Ole Unmack Larsen:

Spørgsmålet om, hvilke indgreb et samfund kan anvende over for personer, der er mistænkt for at have overtrådt samfundets love, er nært beslægtet med spørgsmålet om, hvilke sanktioner der kan iværksættes over for personer, der er dømt for overtrædelse af lovgivningen.

Opfattelsen heraf er under bestandig udvikling. For at illustrere det, behøver jeg ikke gå tilbage til fortidens såkaldte barbariske straffe. Jeg kan nøjes med at henvise til, at det ikke er så frygtelig længe siden, man her i landet – tilsyneladende uden større samvittighedskvaler – anvendte tidsubestemt forvaring, bl. a. over for berigelsesforbrydere, der nok var recidiverende og besværlige, men ikke frembød nogen egentlig fare. I dag er det vist almindeligt accepteret, at tidsubestemtheden både i denne og andre sanktioner var en for stor psykisk belastning for de domfældte til, at dette sanktionsmønster kunne eller burde opretholdes.

Afvejningen af de abstrakte retshåndhævelseshensyn over for hensynet til det enkelte menneske, som de strafferetlige sanktioner rammer, er vanskelig. Og den er ikke blevet lettere, efter at man nu stort set har opgivet behandlingstanken. Så fængselsvæsenets opgaver er reduceret til at sørge for, at de indsatte, som skal være bag lås og slå, nu også er det – en opgave, som tilsyneladende heller ikke er helt let at løse.

Men er afvejningen vanskelig, når det drejer sig om sanktioner over for personer, der er domfældt, er den endnu mere kompliceret, når det drejer sig om indgreb over for mistænkte, der endnu ikke er fundet skyldige i de lovovertrædelser, de sigtes for at have begået.

Også her er vurderingen af de hensyn, som indgår i afvejningen – den abstrakte retshåndhævelse over for det enkelte individ – ikke konstant, men i stadig udvikling. Heller ikke med hensyn til spørgsmålet om varetægtsfængsling og isolation af sigtede, som nægter sig skyldige – og det er jo dem, det drejer sig om – kan man derfor lægge sig fast på uforanderlige standpunkter.

Hvis det skulle kunne påvises, at isolation udover et kortere tidsrum i almindelighed eller i visse tilfælde nedbryder eller ødelægger de mennesker, som isoleres – ja så må vi naturligvis ud fra de værdier, hvorpå hele vort samfund bygger, begrænse såvel antallet af isolationer som varigheden af

den enkelte isolation gennem en mere detaljeret lovregulering, end den vi har i dag. At det vil kræve øgede bevillinger til bygninger, personale osv., må i den forbindelse være af underordnet betydning.

I argumentationen for at anse den isolation af varetægtsfanger, som sker i danske fængsler, for »isolationstortur«, har man bl. a. henvist til undersøgelser foretaget af Amnesty International af politiske fanger, som har siddet i isolationsfængsel i diktaturstater. Men man har også påberåbt sig udtalelser fra personer, der har været isoleret under varetægtsfængsling her i landet.

Helt umiddelbart kan man vel nok sætte et spørgsmålstegn ved rimeligheden af at sammenligne isolation af politiske fanger i diktaturstater med den form for isolation af varetægtsfanger, vi kender i Danmark. Og man bør vel også tage beretninger fra tidligere isolerede danske domfældte med i hvert fald et gran salt.

Men jeg vil gerne gøre det helt klart, at jeg personligt ikke har nogen forudsætning for at vurdere, om det er rigtigt eller forkert, at isolation også her i landet – selv om den ikke er absolut – kan ødelægge eller nedbryde den isolerede.

Jeg har imidlertid ikke svært ved at acceptere, at en isolation kan gøre den belastning, som allerede følger af selve fængslingen, endnu sværere at bære, navnlig hvis den sigtede er ung, eller isolationen ikke er ganske kortvarig.

Det er også af den grund min opfattelse, at man bør begrænse både det omfang, hvori der sker varetægtsfængsling med anvendelse af isolation, og varigheden af sådanne fængslinger.

Og det er tillige min opfattelse, at dette vil kunne ske uden nævneværdig skade for anklagemyndighedens og domstolenes behandling af de enkelte sager.

Nøglen til en sådan begrænsning findes i, at man ganske enkelt administrerer den nye fængslingsbestemmelse i rpl. § 762, stk. 1, nr. 3, i overensstemmelse med reglens ordlyd og forudsætninger.

Før lovændringen i 1978 var der vistnok almindelig enighed om, at de hidtidige fængslingsregler i og for sig efter deres ordlyd var gode nok; der var blot sket det, at de i praksis var blevet strakt lovlig vidt ud over ordlyden. Derfor blev de omformuleret og strammet op, og det blev for en sikkerheds skyld pålagt domstolene, at der i kendelser om fængsling skulle redegøres for de konkrete omstændigheder, hvorpå det støttedes, at fængslingsbetingelserne var opfyldt.

Det ser ud til, at lovændringen i almindelighed har virket efter sin hensigt, og at der nu udvises en noget større tilbageholdenhed end tidligere med at træffe bestemmelse om fængsling.

Desværre har denne tendens været mindst udtalt, når det drejer sig om den såkaldte kollusionsarrest efter § 762, stk. 1, nr. 3.

Denne bestemmelse opstiller som bekendt den betingelse for fængsling, at der er bestemte grunde til at antage, at den sigtede på fri fod vil vanskeliggøre forfølgningen i sagen.

Ser man på bestemmelsens indhold, er det klart, at to betingelser skal være opfyldt, for at en sigtet kan – om jeg så må sige – realisere bestemmelsens »gerningsindhold«: For det første skal han have mulighed for at vanskeliggøre forfølgningen. Og for det andet skal han have vilje til at udnytte denne mulighed.

Fejlen ved anvendelsen af bestemmelsen er, at der både hos anklagemyndigheden og domstolene er tendens til, at man – måske af gammel vane fra tiden før lovændringerne i 1978 – i for høj grad fokuserer på den ene af de to sideordnede betingelser.

I starten af sagen, dvs. ved afgørelsen af, hvorvidt der skal ske fængsling, er mulighederne for en vanskeliggørelse af forfølgningen størst. Ofte er efterforskningen kun netop påbegyndt, der forestår undersøgelse af gerningssteder, afhøring af vidner, evt. anholdelse af medsigtede osv. Der foreligger derfor ofte – men langt fra altid – en risiko for, at den sigtede vil kunne vanskeliggøre forfølgningen. Over for denne såkaldte abstrakte kollusionsrisiko skubbes det for ofte i baggrunden, om den sigtede konkret kan antages at ville udnytte mulighederne for bevisødelæggelse, påvirkning af vidner o. lign.

Dette fører til, at der undertiden, som jeg i anden sammenhæng har været med til at påvise, sker fængsling med nogle standardbegrundelser, der ikke altid er bæredygtige; der tages ikke altid ved afgørelsen tilstrækkeligt hensyn til, om den sigtede efter de oplysninger, der foreligger om hans person og om lovovertrædelsens karakter, konkret kan antages at ville udnytte mulighederne for at vanskeliggøre forfølgningen. Det forekommer også, at man allerede på dette stadium overvurderer de praktiske muligheder, som den sigtede selv på dette stadium har for at vanskeliggøre forfølgningen.

Efterhånden som efterforskningen skrider frem, sker der en endog meget væsentlig forringelse af den sigtedes reelle muligheder for at vanskeliggøre forfølgningen. Gerningssteder undersøges, medsigtedes og vidners forklaringer afgives til politirapport og underskrives. Eller de afhøres i retten, hvor deres forklaringer protokolleres, oplæses og vedstås. Med den praksis, som vi har med hensyn til at foreholde de personer, som afhøres under domsforhandlingen, deres tidligere afgivne forklaringer, bliver det derfor meget vanskeligt for de afhørte senere at fragå, hvad de først har forklaret, eller ændre forklaringerne væsentligt med det resultat, at det får betydning for forfølgningen.

Men ved afgørelsen af, om en én gang besluttet fængsling skal forlænges, er man for tilbøjelig til at overse dette aspekt. I stedet fæstner man sig tilsyneladende ved, at den sigtede, når han stadig nægter sig skyldig, må

formodes at være så opsat på at klare frisag, at det heroverfor bliver af underordnet betydning, om han i virkeligheden – hvis han blev løsladt – ville have nogen jordisk chance for at vanskeliggøre forfølgningen. Og så forlænges fængslingen.

Over for kritikken af denne tendens er det gjort gældende, at retsplejelovens bevisumiddelbarhed forhindrer, at der ved domsforhandlingen tages hensyn til, hvad tiltalte eller vidner har forklaret til politirapporter. Dette er jo bare ikke rigtigt. Domstolene tilsidesætter i mangfoldige tilfælde forklaringer, der afgives under domsforhandlingen, med den begrundelse, at de uden rimelig motivering afviger fra, hvad den afhørte tidligere har forklaret.

I mange tilfælde vil fængslingsgrundlaget efter § 762, stk. 1, nr. 3, og dermed også grundlaget for fortsat isolation falde bort efter forholdsvist kort tids forløb, medens andre fængslingsbetingelser fortsat kan være opfyldt.

Hvor fængslingsbetingelserne efter nr. 3 fortsat findes opfyldt, uanset at efterforskningen er afsluttet, kunne man overveje, om man ikke i de tilfælde, hvor fortsat isolation enten på grund af varigheden eller på grund af den isoleredes unge alder ville blive særlig belastende, burde få forklaringerne fra sigtede og hovedvidnerne låst fast gennem indenretlige forhør. Mig bekendt er der aldrig nogen, som i bevisumiddelbarhedens navn har yttet betænkelighed ved de indenretlige afhøringer, som ofte foretages i sager om drab, drabsforsøg eller alvorlige sædelighedsforbrydelser. Muligvis kunne man endog efter de fornødne ændringer af retsplejeloven lade sådanne afhøringer foregå for den dommer og de domsmænd, der til sin tid skal pådømme sagen.

En administration af bestemmelsen om kollusionsarrest efter disse retningslinier vil medføre en begrænsning både af det antal sager, hvori der sker fængsling efter bestemmelsen, og navnlig af varigheden af sådanne fængslinger. Min kollega, landsdommer Rørdam, har undersøgt den seneste praksis i vestre landsret og konstateret, at man i hvert fald hos os er godt på vej i den rigtige retning.

Herigennem vil isolationsproblematikken miste i betydning. Men for en begrænsning af anvendelsen af isolation er det også af betydning, at det nu er anerkendt både af højesteret og gennem de to landsretspræsidenters såkaldte hyrdebrev af 12. oktober 1979, at tilstedeværelsen af fængslingsbetingelserne efter § 762, stk. 1, nr. 3, ikke i sig selv medfører, at også betingelserne for isolation er opfyldt. Der må altså kræves noget mere, nemlig en sandsynliggørelse af, at den mere indirekte kollusion, den sigtede evt. vil kunne gennemføre via andre varetægtsfanger – og som er meget vanskeligere for ham at gennemføre med succes end en direkte, personlig kollusion – vil kunne vanskeliggøre forfølgningen.

Selv uden ændring af retsplejelovens bestemmelse om hel eller delvis

isolation af varetægtsfanger vil det således være muligt at opnå en sådan reduktion af det omfang, hvori der sker isolation, at væsentlige indvendinger mod den gældende ordning falder væk. Og dette vil vel at mærke kunne ske, uden at man prisgiver hensynet til anklagemyndighedens og domstolernes behandling af sagerne.

I betragtning af, at det er i sager om narkotikakriminalitet, spørgsmålet om isolation af varetægtsfanger er mest påtrængende, skal jeg til slut rejse spørgsmålet, om man ikke må se i øjnene, at hash – hvad enten man synes om det eller ej – er kommet for at blive på samme måde som tobak og spiritus?

Stoffet kan erhverves på snart sagt alle skoler og andre uddannelsesinstitutioner, ja selv i små stationsbyer kan enhver, som har kendskab til det lokale miljø, skaffe sig stoffet, hvis han eller hun ønsker det. Mange af de tilstedeværendes børn eller børnenes kammerater har utvivlsomt røget hash, uden at det tilsyneladende har medført nogen skade.

Men det er udtryk for en uheldig dobbeltmoral i samfundet, som er til skade for den såkaldte retsbevidsthed, når unge mennesker således overalt kan skaffe sig et stof, det på grund af dets påståede skadevirkninger er forbudt at forhandle eller besidde – det sidste dog med den modifikation, der følger af rigsadvokatens elegante påtale-cirkulære – men som tilsyneladende ikke er mere skadeligt end tobak og spiritus. – Det tilkommer ikke mig at vurdere skadevirkningerne af hash, men der kan efter min mening være god grund til, at man, ligesom det er sket i Holland, tager spørgsmålet om en legalisering af stoffet op til nærmere overvejelse – også fordi en legalisering af dette stof ville gøre det muligt at yde en langt mere effektiv indsats i bekæmpelsen af de »hårde« stoffer.

Overlæge Finn Jørgensen:

Jeg skal her beskrive de psykiske og sociale følger af varetægtsisolation. Diskussionen om disse forhold er af ny dato, da den faktisk kun har stået på gennem 1979. Af denne grund har man først det sidste halve år haft tilstrækkeligt stort dansk erfaringsmateriale. Det er således nu muligt at give en beskrivelse, der direkte tager sigte på aktuelle danske forhold.

Erfaringerne stammer overvejende fra Vestre Fængsel samt fra et par enkelte provinsarrester. Isolationen har varet et par uger til nærvæd to år. De fleste har dog været isoleret mellem 3 og 6 mdr. Det drejer sig hovedsageligt om unge mennesker, den yngste er 17 år, og overvejende mænd. Som bekendt er der mange udlændinge mellem de isolerede.

Man har hovedsageligt iagttaget og talt med de isolerede, medens de var isolerede, og i enkelte tilfælde efter fængslingsens ophør.

Jeg vil beskrive følgerne af isolation i et dagligdags sprog for bl. a. at fremhæve, at der er tale om almenmenneskelige reaktioner på en uudholde-

lig psykisk belastning og ikke om symptomerne hos i forvejen psykisk svage eller psykisk lidende mennesker.

Der er selvfølgelig forskelle m. h. t. de psykiske følgers omfang og styrke, afhængig af:

1. isolationsgrad,
2. personlige faktorer,
3. øvrige belastende omstændigheder, herunder vil jeg nævne:
  - a. uvished m. h. t. isolationens længde og dommens art,
  - b. inaktivitet,
  - c. den almindelige umyndiggørelse, som finder sted i alle store institutioner,
  - d. de manglende muligheder for naturlig behovstilfredsstillelse.

For oversigtens skyld har jeg delt de psykiske reaktioner i de akutte og kroniske (det akutte og det kroniske isolationssyndrom).

Det akutte syndrom kan allerede optræde efter dages isolation, men begynder som regel efter 1–2 ugers forløb. Jeg vil nok i dag fremhæve de tankemæssige forstyrrelser i form af hukommelsesbesvær og tankemylder. Tankelivet bliver i stigende grad domineret af fantasier og følelser, dette ledsages af angst i mangfoldige manifestationer. Tidssansen kompromitteres, sanseindtryk opleves yderst intens, efterhånden kan man drømme i vågen tilstand. Søvn er som regel forstyrret.

Det kroniske syndrom optræder efter 1–2 måneder. Dette er især præget af tiltagende apati og trækken sig tilbage fra omgivelserne. De isolerede bliver hyppigt stillestående, fåmælte og menneskesky. Der er klager over træthed, hovedpine, søvnbesvær og dårlig appetit. Mange taber i vægt og har vanskeligt ved at klare finere, koordinerede bevægelser. De følelsesmæssige forandringer fra det akutte syndrom øges, der kan optræde depressioner og affektudbrud. Dette syndrom varer under hele isolationen og efter de foreliggende erfaringer også efter løsladelsen.

Jeg vil blot nævne, at der selvfølgelig også kan opstå egentlige psykiske sygdomme, men jeg har valgt at koncentrere mig om de normalpsykologiske reaktioner, altså de følgetilstande, der optræder hos så godt som alle.

Jeg nævnte indledningsvis, at et fængselsophold altid vil være psykisk belastende. Det er derfor af betydning at diskutere, om man kan adskille den specielle isolationseffekt. Det mener jeg, at man kan. Dels på grundlag af den store viden vi har om den rene isolations virkninger under forsøgsagtige forhold og dels fra de psykologiske undersøgelser vi har af almindeligt indsatte.

På grundlag af sådanne undersøgelser mener jeg at kunne sige, at isolation i varetægt medfører en stor psykisk belastning, som må betegnes som unødigt og urimeligt.

Dette forhold mener jeg er tilstrækkeligt til at motivere, at isolation bør afskaffes fuldstændigt.

Advokat *Henrik Viltoft*:

Jeg skal ikke lægge skjul på, at jeg har haft nogle kvaler med udformningen af det indlæg, som jeg vil fremkomme med i debatten. Det er næppe nogen overraskelse, at jeg som den øvrige del af forsvarerkorpset finder den nærmest kritikløse anvendelse af isolationsinstituttet overordentlig betænkelig set ud fra et retssikkerhedssynspunkt og for de langvarige isolationsers vedkommende direkte uacceptabelt såvel ud fra et retssikkerhedssynspunkt som ud fra et bredere humanitetssynspunkt.

Det er på denne baggrund en nærliggende tanke at underkaste de i dag gældende bestemmelser en kritisk vurdering på baggrund af den praksis, der foreligger efter lovændringen den 1. oktober 1978, men dette arbejde er allerede gjort på fortræffelig vis af landsdommerne Ole Unmack Larsen og Peter Rørdam i *Juristen og Økonomen* 1979 side 293 ff.

Indlægget fra de to landsdommere blev som bekendt imødegået af vicepolitidirektør Ole Nørgaard i *Juristen og Økonomen* side 406. Dette blev fortræffeligt tilbagevist af landsdommerne i deres replik samme årgang s. 411.

Når dertil yderligere føjes, at præsidenterne for østre og vestre landsret i et »hyrdebrev« af 12. oktober 1979 udtrykkelig fastslår, at »en bestemmelse om isolation forudsætter en selvstændig bedømmelse, selv om fængslingkendelsen er afsagt i medfør af retsplejelovens § 762, stk. 1, nr. 3«, og at det bør fremgå af retsbogen, »hvilke konkrete omstændigheder der begrunder beslutning om isolation«, er der næppe så meget at tilføje om fortolkningen af de i dag gældende bestemmelser, ud over et klart ønske om, at man fra domstolens side følger de retningslinier, som Unmack Larsen og Rørdam har angivet.

Til den tidligere debat vil jeg derudover kun knytte en enkelt bemærkning til vicepolitidirektør Ole Nørgaards indlæg. Ole Nørgaard beskriver her, hvad der efter hans opfattelse er »den reelle forskel på isolation og fællesskab«.

Ole Nørgaards fremstilling af ophold i en isolationscelle på Vestre Fængsel med adgang til at høre radio på 2 kanaler, mulighed for at få billeder og fotografier, aviser og ligefrem TV, kontakt af kortere eller længere varighed med fængselspersonale, i almindelighed 15–20 gange daglig, måltid og bad, toiletbesøg og gårdture, arbejde i cellen, samtaler med ledende fængselsfunktionærer, hvis man ønsker det, samtaler med forsorgsmedarbejdere, præster og lærere, som kommer og tilbyder undervisning, måtte hos den uindviede fremkalde det indtryk, at problemerne omkring isolationsfængsling bestod i, at de arme isolanter aldrig fik lov til at være lidt i fred. Ole Nørgaards beskrivelse kan bedst karakteriseres som gjort af advokat Arnold Rothenborg i *Advokatbladet* 1979 s. 315: »En idylisering af de faktiske vilkår, hvorunder isolationen gennemføres«.

Da jeg som nævnt næppe kan føje yderligere til den i dag gældende

praksis omkring anvendelse af isolation, skal jeg i det følgende fremsætte nogle rent retspolitiske vurderinger af, i hvilket omfang isolation overhovedet legalt burde være anvendeligt i vores strafferetspleje, og jeg vil her tage mit udgangspunkt i nogle overordnede generelle betragtninger, som en afvejning efter min vurdering må baseres på. Der er så vidt ses 3 hovedhensyn, der må vurderes og vægtes i den afvejning, der skal foretages.

Det første hensyn, jeg vil fremhæve, bygger på almindelige humanitære principper i vores strafferetspleje og strafanvendelse på basis af det udviklingstrin, vi befinder os på i dag.

Det andet hensyn er hensynet til almindelige retssikkerhedsprincipper. Over for dette vil jeg stille som det tredje væsentlige hovedhensyn hensynet til effektiviteten i politiets efterforskning, herunder almindelige ressourcebetragtninger.

Hvor de to sidstnævnte hovedhensyn, altså på den ene side retssikkerhedsprincipperne og på den anden side hensynet til effektiviteten i politiets efterforskning, må afstemmes og afvejes i forhold til hinanden, finder jeg, at det første hovedhensyn, hensynet til almindelige humanitære principper i strafferetsplejen og strafanvendelsen, er absolut i den forstand, at der ikke bliver plads til nogen afvejning af modstående hensyn.

Dette hensyn, hensynet til humanitære principper i vores strafferetspleje, fører for mig til, at de langvarige isolationer ubetinget må stoppes.

Det er ikke muligt for mig eksakt at angive en grænse; her bør vi nok i meget høj grad lytte til den sagkundskab, vi kan få uden for den snævre kreds af jurister. Generelt er vi som jurister desværre meget lidt tilbøjelige til at lytte til de oplysninger og erfaringer, som andre faggrupper kan give os, jeg tænker specielt på, hvad psykiatere, psykologer og sociologer kan fortælle os. Jeg kan vist bedst dokumentere det med at henvise til den uforstående holdning Ole Nørgaard i den tidligere omtalte artikel lægger for dagen i sin omtale af psykiateren Finn Jørgensens redegørelse om, hvad det er, der sker i forbindelse med et menneskes ophold under i hvert fald længerevarende isolation.

Jeg skal nok vare mig for at hæfte specielle følelsesladede udtryk på den langvarige isolation såsom torturmetoder o. lign., for det tror jeg bare man afsporer debatten med. Hvad jeg vil sige er helt enkelt, at det for mig er aldeles uacceptabelt, at vi kan have folk siddende i en isolationscelle i Vestre Fængsel i 12 eller 14 måneder, og jeg tror vi skal skynde os med at få ændret lovgivningen på dette punkt, hvis vi ikke vil risikere at få at vide af den europæiske menneskerettighedskommission, at vores strafferetspleje er uacceptabel på dette punkt.

Som sagt kan jeg ikke angive, hvor grænsen skal gå, men det er min vurdering, at vi i løbet af få år ikke kender til isolationer udover tidsmæssige grænser på nogle få måneder og da formentlig yderligere begrænset til nogle få grupper af tilfælde af alvorlig kriminalitet.

Ser vi dernæst på de to andre hovedhensyn, som må afvejes overfor hinanden, på den ene side hensynet til effektiviteten i politiets efterforskning, og på den anden side det disse hensyn altid afvejes imod, nemlig hensynet til det enkelte individs retssikkerhed, kan der være grund til først at understrege, at ingen af disse to hovedhensyn hver for sig ud fra en realistisk betragtning kan opstilles som absolutter.

De må på dette som på talrige andre punkter, hvor vi drøfter retssikkerhedsproblemer over for hensynet til den politimæssige efterforskning eller effektiviteten i kriminalitetsbekæmpelsen i videre forstand, altid stå over for hinanden som relative begreber, der må afvejes over for hinanden.

Der kan være grund til at understrege dette, fordi der argumenteres, som om de pågældende hensyn var absolutte. Man kan selvsagt altid argumentere for hensynet til effektiviteten i politiets efterforskning ud fra den blotte risiko for kollusion, og det er da rigtigt, at vi alle kan nævne eksempler på den opfindsomhed, der kan udvises. Det er bare et helt andet spørgsmål, end om samfundet kan og må leve med, at efterforskningen i visse sager er noget mere besværlig eller i et enkelt tilfælde ligefrem smutter på grund af kollusion, fordi hensynet til efterforskningen skal afvejes over for det modstående hensyn til retssikkerheden. Der har altid, når der blev gennemført reformer på strafferetsplejens område, været argumenteret fra politiets side mod disse reformer med hensynet til effektiviteten i kriminalitetsbekæmpelsen, men det er jo trods alt gået udmærket indtil nu, og det gør det formentlig også i fremtiden.

På tilsvarende vis mener jeg heller ikke, at man ensidigt kan se på hensynet til individets retssikkerhed, for gør man det, så ender man også op i absolutter, som man realistisk må erkende ikke er gennemførlige netop ud fra de modstående hensyn.

Ser vi på disse almindelige retssikkerhedshensyn, så er der tre betragtninger, jeg vil fremhæve i denne sammenhæng.

For det første må det være et grundlæggende og fundamentalt princip, at en person, der er sigtet, skal betragtes som potentielt uskyldig. Dette hensyn må i sig selv medføre en betydelig tilbageholdenhed med anvendelse af strafprocessuelle tvangsmidler på efterforskningsstadiet.

For det andet må det fremhæves som et grundlæggende princip, at en sigtet ikke må underkastes tvangsmidler, der tvinger i retning af at fremkalde tilståelser. Også her kan der imidlertid være grund til at fremhæve, at dette princip gennemført i videste forstand ofte er urealistisk, idet en række strafprocessuelle tvangsmidler i hvert fald potentielt har denne virkning indbygget i sig. Dette gælder i udpræget grad, når man anskuer de problemer, vi drøfter her, nemlig kollusionsarrest og den dermed sammenhængende isolation. Når hovedbegrundelsen for at anvende varetægtsfængsling efter retsplejelovens § 762 stk. 1 nr. 3 og isolation er, at sigtede ikke må – for at udtrykke det lidt firkantet – modvirke sin egen domfældelse,

så falder denne motivation jo til jorden i samme øjeblik, tilståelsen foreligger. Man er efter min mening både blind og urealistisk over for livets almindelige vilkår, hvis man ikke ser, at de nævnte straffeprocessuelle midler har disse virkninger indbygget i sig. Princippet fører imidlertid i hvert fald til, at de nævnte tvangsmidler aldrig må anvendes med den motivation at formå en tiltalt til at erkende sin skyld, ligesom de i kollusionsarrest og i isolation indbyggede virkninger må medføre, at man ud fra retssikkerhedsbetragtninger må være overordentlig tilbageholdende med at anvende de pågældende midler.

Det tredje vigtige hensyn, jeg vil fremhæve i denne sammenhæng, er et princip der udspringer af selve straffuldbyrdelsen, og som må siges i dag at være et fra alle sider anerkendt princip i forbindelse med anvendelse af frihedsberøvelse. En frihedsberøvelsen må i videst muligt omfang ikke underkastes andre onder via sin frihedsberøvelse end det onde, som selve frihedsberøvelsen er.

Der er to ting, jeg godt vil sige i denne sammenhæng. For det første fremhæver jeg dette hensyn, fordi det ud fra en realistisk betragtning er vigtigt at holde sig nogle af principperne for straffuldbyrdelsen for øje, selv om vi her ikke taler om straffuldbyrdelse men om det forudgående led, varetægtsfængsling, fordi en så væsentlig del af den frihedsberøvelse, der finder sted i kriminalitetsbekæmpelsens navn, rent faktisk finder sted i form af varetægtsfængsling.

For det andet kan der være grund til at fremhæve, at denne retssikkerhedsbetragtning heller ikke er absolut, selv om den ligger tæt op ad de humanitære principper, jeg tidligere har fremhævet som principper, der sætter en absolut grænse.

Den absolutte grænse går der, hvor anvendelse af isolation via sine skadevirkninger får en sådan karakter, at den kvalitativt ikke adskiller sig fra andre midler, som, uanset hvor effektive de kunne være i den politimæssige efterforskning, ikke kan eller må anvendes, såsom vold, trusler og svig, for ikke at nævne fysisk tortur.

Hvor fører disse betragtninger mig så hen?

Skal jeg ganske kort skitsere en løsning, som jeg mener, man bør etablere – og som jeg faktisk også er sikker på man vil få etableret i løbet af ganske få år – ser den således ud.

Anvendelsen af isolation udover en vis tidsmæssig grænse bør simpelthen være udelukket. Om grænsen hedder 1, 2 eller 3 mdr. skal jeg lade være usagt. Her må vi i høj grad støtte os til, hvad sagkundskaben kan fortælle os om virkningerne af længerevarende isolation.

Isolation udover en særdeles kortvarig periode – 8–10 dage – bør kun kunne bringes i anvendelse ved meget alvorlige forbrydelser, og kun såfremt kollusionsfaren er særdeles velbegrundet med henvisning til konkrete om-

stændigheder. Isolation bør i disse tilfælde følges op med intensive foranstaltninger, der tilsigter at begrænse eventuelle skadevirkninger mest muligt.

For de øvrige tilfælde kan jeg stort set nøjes med at henvise til Unmack Larsens og Rørdams anvisninger, idet jeg dog under alle omstændigheder vil kræve en angivelse af de konkrete efterforskningskridt, politiet ønsker at foretage i fred for en mulig kollusionsfare som begrundelse for at iværksætte isolation. I de tilfælde, hvor der rent praktisk vil være behov for at sikre den bevismæssige stilling udover den, der reelt ligger i en afhøring til en politirapport, må man foranstalte bevissikring ved indenretlig afhøring eller lignende retsskridt.

Det er min klare formening for det første, at man kun igennem sådanne klart legalt fastslåede principper kommer den udbredte anvendelse af isolation til livs, såvel som det er min opfattelse, at det hverken vil betyde flere eller færre domfældelser i fremtiden, i hvert fald ikke i noget omfang, der på væsentlig vis kan siges at true hensynet til effektiviteten i kriminalitetsbekæmpelsen. Endelig ville det bevirke en ønskelig nedgang i anvendelsen af isolation, og dermed en hårdt tiltrængt humanisering af vor varetægtsfængsling.

Fængselsinspektør *Jørgen Heilbo:*

Det fremgår forudsætningsvis af bestemmelsen i retsplejelovens § 770 stk. 3, at formodningen er for, at varetægtsarrestanter anbringes i fællesskab med direkte kontaktmulighed til andre indsatte.

Fællesskab i Kriminalforsorgen er af relativ ny dato. Det var i virkeligheden en isolationsfilosofi – ikke se, ikke høre, ikke tale – der prægede fængselsvæsenet til begyndelsen af 2. verdenskrig, og tanken om, at det skulle være anderledes for varetægtsarrestanter, var ikke fostret. Varetægtsarrestanter har af en eller anden mærkelig grund altid indtil de seneste år haft det strengere end afsonere.

Under 2. verdenskrig etableredes kolonier som åbne fængsler, og denne udvikling fortsattes efter krigen. Det blev også signalet til udvikling af fællesskab blandt de indsatte med adgang til ikke blot at tale med hinanden, men også være sammen i meningsfyldte situationer under arbejde, undervisning og i fritiden. Man bevarede imidlertid hjemmel for at én-rums-anbringe vanskelige indsatte enten med hjemmel i en generel bemyndigelse til anstaltslederen eller som disciplinært ikendt strafcelle oprindelig op til 3 måneders ene-celle og i øvrigt med strafafbrydelse som følge, altså reelt som tillægsstraf – i adskillige år var det praksis i åbne fængsler, at undvigelse kostede 3 måneders strafcelle.

I forvaringsanstalterne i Herstedvester og Horsens anvendtes isolation i mange år som en del af behandlingen, vel særlig i Herstedvester, med indberetningskontrol til Justitsministeriet én gang om måneden. Efterhånden

som psykofarmaca kom ind i billedet, særlig stærkt i Horsens, begrænsedes anvendelse af isolation, også som behandlingselement, og i dag er man i Herstedvester, så vidt jeg ved, meget tilbageholdende i så henseende.

I de allerseneste år op til 70'erne fik man i Kriminalforsorgen sine tvivl om de institutionelle behandlingsmuligheder. Man koncentrerede sig i stedet om de indsattes retspositioner, hvilket førte til begrænsning af mulighederne for én-rumsanbringelse og vurdering af fællesskab som en af de faktorer, der kunne medvirke til at normalisere fængselstilværelsen. Denne linie har været bestemmende for udviklingen også i de lukkede fængsler, omend langsommere og betinget af væsentlige bygningsmæssige ændringer.

Der er heri mange perspektiver – i denne sammenhæng er det imidlertid afgørende, at en én-rumsanbringelse i dag af Kriminalforsorgen kun anvendes med specifikke forudsætninger og særlig kontrol. Det gælder også, når der er tale om sikringscelle over for særlig truende situationer og disciplinært ikendt strafcelle – kontrollen ligger i det væsentlige i notatpligt, indberetningspligt og lægetilsyn.

Anvendelsen af én-rumsanbringelse i Kriminalforsorgen er således stærkt begrænset.

Den isolationsform, der drøftes her, kommer så at sige udefra til Kriminalforsorgen ind i arrestverdenen, hvor fællesskabet blandt de indsatte varetægtsarrestanter er af meget ny dato, udviklet som det er, først i Københavns fængsler siden 1969 på forslag fra Kriminalforsorgen. Man tog imidlertid ikke skridtet fuldtud, og da jeg tiltrådte i Københavns fængsler i 1972, var situationen den, at også varetægtsarrestanter i fællesskab praktisk talt alle fortsat havde brev- og besøgskontrol, uanset at reglerne gav dem mulighed for at få ophævet kontrollen ved eget, d. v. s. forsvarerens initiativ.

Det førte til helt kunstige situationer, f. eks. under gudstjenesterne (de isolerede placeredes med afstand til hinanden og pålæg om ikke at tale til eller give tegn til hinanden – selvsagt et unaturligt menighedsliv).

Med udgangspunkt i drøftelserne om sådanne anomalier blev der nedsat en kontaktgruppe med repræsentanter fra Københavns fængsler, politi og anklagemyndighed i hele Stor-København og senere forsvarere og Københavns Byret. Isolationsproblemerne blev hovedemnet i lang tid. Man konstaterede, at for varetægtsarrestanter i fællesskab – helt eller delvis – måtte kontrol med brevveksling betragtes som uden effekt – fordi andre indsatte uden censur vil befordre breve/information – og besøgskontrol foruden at være administrativt belastende også uden mening i forhold til efterforskningen, bortset fra helt specifikke situationer. Det er stadig antagelsen.

Det var kendetegnende under overvejelserne, at alle var indstillet på at begrænse isolationerne mest muligt – i politiadvokaturerne blev det ret hurtigt tendensen at begrænse isolationsanvendelsen til de egentlige kollisions-situationer, medens man i omegnskredsene nok var mere tøvende. I øvrigt resulterede overvejelserne i den praktiske 14-dages-regel, der i starten med-

førte et fald i isolationstallet, men den afgørende ændring i så henseende er først sket ved, at kompetencen til at fastsætte isolation ved retsplejelovens ændring i oktober 1978 overgik til domstolene. Det medførte et fald fra gennemsnitlig 35 % isolerede til ca. 23 %, målt på gennemsnits-totaltallet af vareægtsfængslede.

De faktiske muligheder for at gennemføre isolationen har ikke ændret sig. Landsretspræsidenternes skrivelse af 12. oktober 1979 præciserer retstilstanden, som den har været opfattet i kontaktgruppen gennem lang tid. Særligt om delvis isolation noterer jeg mig, at kendelsen skal angive, hvem isolationen retter sig imod, men selv med den forudsætning vil delvis isolation i al fald under Københavns fængslers praktiske situation i dag være en problematisk affære, hvis målet da er en styrkelse af efterforskningen. Dels vil pladsforholdene ofte medføre, at man er nødt til at anbringe enten den isolerede eller den, som den rettes imod, i en anden husningssituation end den øjeblikkelige, d. v. s. overflytte til anden fløj inden for Vestre Fængsel eller overflytte til Blegdamsvejens arrest eller helt andet arresthus – ofte et uværdigt og hensynsløst flytteri – men samtidig er brevkontrol og for det meste også besøgskontrol uden mening, hvis man ønsker at beskytte efterforskningens mulighed. Hvad venter man sig i det hele af delvis isolation?

Som nævnt er fællesskab af relativ ny dato i de lukkede fængsler, og den er i øvrigt ikke totalt gennemført overalt, f. eks. ikke i Københavns fængsler. I arrestvæsenet er der i al fald i mindre arrester praktisk talt ingen forskel på isolations- og fællesskabssituationen – muligheden for at markere forskellen eksisterer simpelthen ikke.

Uden for Kriminalforsorgen er debatten om én-rumsanbringelse eller isolation også af relativ ny dato – en kendsgerning, der understreger relativiteten i problemet. Det er først, når fællesskabet er almindeligt, men rationeres for visse grupper, at interessen er blevet vakt.

Hvad er nu den isoleredes situation? Ingen kontakt med andre indsatte – enegårdtur $2 \times 1/2$ time daglig – adgang til eget TV og radio i cellen – central anstaltsradio – aviser, bøger og tidsskrifter fra anstaltsbiblioteket, brevveksling med censur, besøg under kontrol, undervisning ved fløj-læreren og iøvrigt samtaler med personale af enhver gruppe.

Man må her ikke begrænse sig til selve isolationssituationen, men må se på forudsætningerne for den. Uanset om den indsatte er recidivist eller første-gangskending, er han i en nederlagssituation og ofte i en situation, der er kommet ned over ham pludseligt, og for første-gangskendingen som en totalt ukendt situation med alle de usikkerhedsmomenter, der kommer heraf. Særlig sammenkædningen af isolationen med hensynet til efterforskningens effektivitet er i sig selv en belastning for den isolerede. Han er revet ud af sin normale sammenhæng, bogstavelig talt uden at vide, hvordan reaktionerne er hos omgivelserne, og jævnlige uden at kende eller forstå baggrunden for det, der er sket. Man kan heller ikke se bort fra arre-

stantens frygt for, at han måske har skadet mere, end han har ønsket, både sig selv, sine nærmeste og ofret, eller hans ukendskab til, hvad man ved, hvor meget han kan dække, eller hvad han skal vedstå, og endelig helt ukendskab til perspektivet: hvad bliver resultatet.

Det er en velkendt mekanisme, at man i sådanne situationer vælger en forsvarsposition, man isolerer så at sige sig selv. Nogle er fra deres daglige liv vant til fællesskab døgnet rundt og føler derfor isolationen som et elementært chok. Andre klarer sig mere på referensbasis. Begge lider nok under ikke at kunne vælge selv. Min egen erfaring fra de mange år, jeg har haft med isolerede at gøre i udståelsesanstalterne, også fra de nævnte langtidisolationer, som ikke kendes i dag, er, at man finder sin egen melodi, hvis man da overhovedet kan bære situationen. Man kører igennem på referenspersoner, familiebilleder, fantasier, hvis man har kraft til det. Nogle er så heldige, at de kan komme i en acting out-situation og få skrevet sig igennem. Nogle er så stærke, at de kan læse sig ind i et stof og koncentrere sig om undervisning. Men isolationssituationen er for mange en slags krampe-tilstand, fordi den er rammen om et intellektuelt/emotionelt usikkerhedscentrum i den isolerede selv. Udspillet fra usikkerhedscentret kan ikke hente afklaring ved de personer, det møder, det være sig nok så mange, nok så venlige, nok så forstående, nok så kontaktdygtige. Derfor oplever man også ofte, at når betjenten melder, at isolationen er ophævet, er det, som et slør trækkes fra arrestantens ansigt, han slapper af, bliver nemmere at kontakte, situationen er en anden. Det kan naturligvis være vanskeligt at bedømme, om det er fordi isolationen er ophævet, eller om det i lige så høj grad er fordi arrestanten nu er klar over, hvor langt man kan nå i efterforskningen, men det er vel oftest en blandingsssituation. Det afgørende er, at arrestanten nu fornemmer, at han har større mulighed for at vælge selv inden for videre rammer.

Der er ingen tvivl om, at isolationen går på, for nogle endda som en katastrofe, hvis ikke isolationen brydes. Ensformigheden er karakteristisk for den lukkede anstalt, men den understreges under isolationen – enhver afvigelse fra ensformigheden er således vigtig allerede af den grund, og den opnås ved isolationsafdelingens daglige rytme. Her er det de systematiske afbrydelser af ensformigheden, der er afgørende, og de vil f. eks. i Københavns fængsler være et antal af 8–9 personalehenvendelser inden for et døgn, men man går naturligvis videre i dagligdagen, også systematisk, med gennemsnitligt herudover 3–4 tilbud, altså i alt 12–15, om meningsfyldt kontakt, d. v. s. henvendelser, som den isolerede må tage direkte stilling til. Det gælder f. eks. henvendelser fra afdelingspersonalet eller fra fløjsygeplejersken, som direkte har refereret over for mig, at hun tør påstå, at hun kender hver eneste isoleret i Vestre Fængsels isolationsafdeling. Men det gælder også fløjlereren, som har til opgave at tilbyde undervisning. I en enkelt uge havde han 28 forskellige indsatte til undervisning i forskellige

fag som: engelsk, tysk, fransk, biologi, fysik eller dansk, og med den virkning, at andre funktionærer kunne observere, at de isolerede ikke havde haft tid til samtale eller snak i døren, fordi de skulle forberede sig til undervisning.

Man skal i øvrigt ikke her se bort fra virkningen på personalet. Jeg har gentagne gange i Københavns fængslers årsskrift understreget, at arresthuspersonalet, taget i videste forstand, har en overordentlig vanskelig opgave, og da specielt over for isolerede. Hvis isolationen er en belastning for den indsatte, bliver den det også for det personale, der har med den pågældende at gøre, for så vidt allerede fordi ethvert problem for den indsatte under fængslingen er et fælles problem for den ansatte og den indsatte, i al fald, når kontakten er rigtig. Det kan påvirke personalet og dermed muligheden for at variere henvendelserne tilstrækkeligt. Har man haft en lang samtale med den indsatte om hans personlige situation, måske om hans erkendelse, om hans vilde tanker om fremtiden, om hendes frygt for ikke at kunne stå model til det, hun har stillet op som billede af sig selv, så er det selv professionelt undertiden ikke så nemt at omstille sig til også at klare den næste, der sidder og venter, og samtidig stadig have øje for sikkerhedssituationen. Det kan betyde, at kontakterne ikke altid bliver helt så personligt nære, som det var ønskeligt.

Det er i øvrigt svært at vide, hvad det er, der trænger igennem og bryder isolationen til egentlig kontakt, men det er af betydning, at der kan spilles på mange strenge – ikke alene brudet på ensformigheden i det daglige, men også selve den daglige rutine er af betydning. Så har man noget, der bestemmer dagens forløb, altså dagens orden, det kan have betydning med TV og radio, der pludselig fanger. Det kan være fløjsygeplejersken med sin medicin, fløjlereren med sin forventning om, at man er forberedt til undervisning, forsorgsmedarbejderen med melding »derudefra« eller afdelingspersonalets, præstens eller andres henvendelser blot for at snakke. Det kan også være irritationen, man føler over det ene nålestik efter det andet, jfr. hvad Ole Reif anfører i sin bog »Fanger«. Det kan også ske ved den rigtige eller forkerte bog fra biblioteket, og det kan endelig ske ved, at man selv går amok, så man ødelægger inventaret, man kramper sig ud, men det sker heldigvis sjældent.

Alt i alt ser det ud til, at man dog har mulighed for at distrahere situationen også under isolationen. Det afgørende er, at man præsenterer forskellige valgmuligheder, således at den isolerede ikke blot har sig selv som valgmulighed. Han rives ud af at køre i ring om sin egen usikkerhedssituation.

Man skal således efter min opfattelse være varsom med at sammenligne isolationsfængsel med sensorisk deprivation, også fordi vi ved personalets kontakt og ikke mindst ved sygeplejerske- og lægesituationen med indslag af vurdering fra den psykiatriske konsulent har ganske gode muligheder

for at være på siden af den psykiatriske udvikling, som kan forekomme. I den sammenhæng konstaterer jeg, at Københavns fængslers psykiatriske konsulent, overlæge Ehlers, ikke i de tilfælde, han har kunnet tage sig af, har konstateret nogen mærkbar psykiatrisk effekt af specielt isolationen. De psykiatriske tilfælde, som findes i en så stor befolkning, som Københavns fængsler repræsenterer i løbet af et år, findes såvel i som uden for isolationssituationen, men overlægen erindrer om, at adskillige af de indsatte, der isoleres, på forhånd har psykiske vanskeligheder af den ene eller den anden art. I vurderingen af isolation som retsplejemiddel forekommer det mig imidlertid unødvendigt at søge efter en eller anden specifik psykiatrisk negativ effekt. Mon ikke alle, også inden for politi og anklagemyndighed, er på det rene med, at den skærpelse af varetægtsfængslingen, som isolationen er, kræver en helt særlig begrundelse, allerede ud fra en almen menneskelig betragtning. Giver man sig ind på en vurdering af egentlige skadelige virkninger, kan man blive nok så usikker. Den umiddelbare effekt og de længere-varende isolationer, jeg har prøvet at sige noget om, kan vurderes etisk/humant – dermed er man inde i en debat om frihedsberøvelsen i det hele taget og placerer frihedsberøvelsen, altså også isolationen, som en faktor, der bringer lidelse til de fleste mennesker, stigende i intensitet med graden af begrænsningen af friheden. Det er åbenbart, at ud fra en sådan vurdering må der være grund til at begrænse anvendelsen af isolation mest muligt. Det er i retsplejeloven forudset, at der kan opstå situationer, hvor den varetægtsfængslede reagerer så specifikt, at særlig bistand må påkaldes, i øvrigt uafhængigt af, om der er tale om isolationsfængsel. Man har således måske forudset visse skadelige virkninger ved bestemmelsen om muligheden for overflytning til specialbehandling af varetægtsarrestanter enten i anstalten ved Herstedvester eller statshospital. Baggrunden er naturligvis, at der skal være hjælp at hente også for den indsatte, der reagerer abnormt, men mig bekendt ikke en forventning om eller videnskabeligt belæg for, at den skærpede varetægtsfængsling forventes at have nogen specifik psykisk skadevirkning for de isolerede. Når man stilles over for påstande om tortur og mishandling gennem isolationsfængsling, er der imidlertid god grund til at opfordre til en videnskabelig afklaring. Er der således hold i påstanden om, at isolationen nedbryder den isoleredes modstand, selvspekt, selvopholdelsestrang i en sådan grad, at den isolerede føler sig tilskyndet til ikke blot at tilstå begåede lovovertrædelser, men også andre lovovertrædelser, blot for at slippe ud af isolationen?

Diskussionen om isolationsfængsling har været og vil fortsat være stærkt politisk præget, for så vidt som den også er en diskussion om statens magt-apparatur/systemets magt. Det vil være trist, hvis det fører til en afsporing af diskussionen med postulater og slagord uden sammenhæng med virkeligheden, men diskussionen er under alle omstændigheder nyttig, for så vidt som den henleder alles, specielt efterforskningsmyndighedernes, herunder

domstolenes, opmærksomhed på, at der ud fra de senere års principielle overvejelser om anvendelse af varetægtsfængsling må anlægges en snæver kurs. På det praktiske plan er der forskel på provinsen og København både med hensyn til isolationens hyppighed, varighed og typiske anvendelse. Det kan nok ikke overraske, allerede når henses til forskellen i sagernes kompleksitet, men det understreger dog, at de elementære overvejelser om en streng vurdering af grundlaget for isolationen ikke er ens på landsplan. Med den kontrolmulighed, der er indbygget i domstolssystemet og i det administrative system også i forhold til Kriminalforsorgens praksis, forekommer det utænkeligt, at isolationsfængsling skulle kunne udvikle sig til »en form for tortur«, som det er blevet sagt. Det er til skade for diskussionen, at man ad den vej prostituerer f. eks. Amnesty Internationals nødvendige terminologi både i jurist- og lægegrupperne – man forplumrer begreberne på den måde, og man havner i en utjenlig ideologisering og politisering af debatten.

Det forhindrer imidlertid stadig ikke, at debatten er nyttig og nødvendig for at fastholde opmærksomheden om, at varetægtsfængsling i det hele markerer nogle problemstillinger, der er helt centrale, om bedømmelsen af det demokratiske retssystems niveau og om, at specielt den skærpede varetægtsfængsling ved isolation indebærer så mange risici for menneskelige belastninger, at anvendelsen må bero ikke på rutine, men på en nøje konkret afvejning af, om isolation giver meget væsentlig bedre muligheder for at sikre afgørende betydningsfulde efterforskningsresultater end ved en sædvanlig varetægtsfængsling med den indsatte i fællesskab. Ingen andre hensyn end hensynet til efterforskningens effektivitet ved isolation bør være acceptable. Måske kunne der være grund til udover at overveje tidsgrænser for isolation at understrege det specifikt konkrete i beslutningen om isolation og forsøge en ny-vurdering ikke blot af, hvad der er vigtigt for efterforskningen, men også af, om der er mulighed for at graduere efterforskningssituationerne, f. eks. til udskillelse af nogle typesager, hvor isolation kun må forekomme som en ren undtagelse.